

Spracovala: doc. PhDr. Kvetoslava Repková, CSc.

Inštitút pre Výskum práce a rodiny

Čo je rehabilitácia? □ □ □ □ □

S pojmom „rehabilitácia“ sa ľudom prevažne spájajú procedúry, kedy po zlomení ruky či nohy navštevujeme rehabilitačné oddelenie nejakého zdravotníckeho zariadenia a za pomoci rehabilitačných pracovníkov a pracovníčok sa snažíme systematickým cvičením navrátiť funkčnosť našim končatinám. Princíp je jasný: odborným postupom navrátiť nejakej časti tela tú funkciu, ktorú mala predtým alebo sa aspoň k predchádzajúcej úrovni priblížiť. Je zrejmé, že pri takomto ponímaní ide najmä o zdravotnú rehabilitáciu týkajúcu sa schopností a funkcií rozličných častí nášho tela, vrátane psychiky.

Nie u všetkých ľudí, ktorí majú nejaké funkčné obmedzenia a chronické poruchy, je však zdravotná rehabilitácia potrebná. Najmä u tých, ktorí sa narodili s nezvratnými funkčnými odlišnosťami, nejde o zdravotnú rehabilitáciu v pravom slova zmysle, ale o tzv. habilitáciu. Tento pojem má možno ešte hlbšie korene ako pojem rehabilitácia. Týka sa situácií, kedy sú potrebné osobitné opatrenia a postupy hneď od počiatku, nakoľko jedinec sa narodil s nie bežnou funkčnou výbavou (napr. dieťa sa narodilo nevidiace). Uvedenej skutočnosti je od počiatku prispôsobený systém učenia a vedenia ako zvládať bežné denné činnosti a sebaobsluhu. V tomto prípade nejde o prinavrátenie existujúcej funkčnej schopnosti (o „re-habilitáciu“), ale o vybudovanie schopností, resp. zručností pre život rešpektujúcich originálne funkčné predpoklady a jedinečnosť konkrétneho človeka. Využívajú sa k tomu rozličné opatrenia a programy, ktoré nemajú výlučne zdravotný charakter, ako skôr vzdelávací, pracovný či sociálny charakter. Aj to je dôvod, prečo sa koncept rehabilitácie chápe širšie a spája sa so všetkým, čo podporuje integráciu ľudí so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života - v oblasti zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, prípravy pre pracovné uplatnenie, pre občiansky život, pre rodinný život a bežné fungovanie medzi ľuďmi.

Takýto širší koncept neuzatvára rehabilitáciu medzi steny zdravotníckych zariadení, nezaujíma sa len o telo a psychiku jedincov so zdravotným postihnutím a s chronickými chorobami. Kladie si komplexnejšiu otázku, ako ich okrem kvalitnej zdravotnej rehabilitácie čo najúčinnnejšie podporiť pre život za bránami zdravotníckeho zariadenia s množstvom povinností v súvislosti s rodinou, školou, zamestnaním, s potrebou prijímať veľmi pragmatické rozhodnutia, nevynímajúc prehodnotenie životných priorít v prípade, že je to nevyhnutné.

Ako je pojem habilitácia a rehabilitácia vymedzený v dôležitých dokumentoch?

Úvodom je vhodné pripomenúť, že niekedy je ťažko rozlíšiť, či v konkrétnom prípade ide o

habilitáciu alebo rehabilitáciu, či je potrebné meniť existujúci stav z dôvodu, že doterajšie postupy boli nesprávne alebo preto, že chýbali. Aj z tohto dôvodu pripisujeme rozlišovaniu pojmov habilitácia a rehabilitácia len pomocný význam a v ďalšom texte ich budeme využívať alternatívne

Široké poňatie habilitácie/rehabilitácie sa začalo v 90. rokoch minulého desaťročia presadzovať aj vo významných medzinárodných dokumentoch zameraných na podporu ľudských a občianskych práv osôb so zdravotným postihnutím a ich rodín. V rámci Štandardných pravidiel na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím (prijala OSN v decembri 1993) sa v pravidle 3 rehabilitácia vymedzuje ako súbor programov, ktoré majú pomôcť osobám so všetkými druhmi zdravotného postihnutia kompenzovať postihnuté funkcie, rozvíjať ich samostatnosť a sebestačnosť za účelom podpory ich úplnej integrácie a rovnosti.

Na odlíšení zdravotnej starostlivosti a zdravotnej rehabilitácie od komplexného chápania rehabilitácie stavia aj najnovší dokument Rady Európy „Akčný plán RE na presadzovanie práv ľudí so zdravotným postihnutím a ich plnej účasti v spoločnosti“ (prijatý v apríli 2006). V článku 3.10 „Rehabilitácia“ sa uvádza, že „logicky skĺbená politika rehabilitácie ľudí so zdravotným postihnutím má byť zameraná na zabránenie zhoršenia zdravotného postihnutia, zmiernenie jeho dôsledkov, presadzovanie samostatnosti ľudí so zdravotným postihnutím ako jednotlivcov a zabezpečenie ich ekonomickej nezávislosti a plnej integrácie do spoločnosti“.

OSN Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (OSN schválila v decembri 2006) v článku 6 už využíva oba pojmy – habilitácia aj rehabilitácia.

Habilitácia a rehabilitácia

predstavujú účinné opatrenia, ktoré pomáhajú ľuďom so zdravotným postihnutím dosahovať a udržiavať si maximálnu nezávislosť, úplnú telesnú, duševnú, sociálnu a odbornú schopnosť, úplne začlenenie a účasť vo všetkých aspektoch života. Za týmto účelom štáty zriadia, posilnia a rozšíria komplexné habilitačné a rehabilitačné služby a programy, najmä v oblasti zdravotníctva, zamestnávania, vzdelávania a sociálnych služieb.

Čo je sociálna rehabilitácia?

Uviedli sme, že komplexný model rehabilitácie v sebe zahŕňa zdravotné, vzdelávacie, pracovné, individuálno-psychologické i sociálne aspekty. Ak však vychádzame z toho, že každý človek je spoločenská bytosť a každú činnosť vykonáva aj ako súčasť nejakej spoločenskej skupiny a pre

skupinový ošoh, potom každé opatrenie v rámci rehabilitačných programov by mohlo byť chápané ako sociálna rehabilitácia. Takéto najširšie chápanie sociálnej rehabilitácie pomáha kombinovať jednotlivé aspekty rehabilitácie a získavať rozlične orientovaným odborníkom/čkam, občianskym združeniam a záujmovým skupinám angažujúcim sa v oblasti sociálnej rehabilitácie finančnú a organizačnú podporu z rôznorodých verejných či iných zdrojov (sociálnych programov), a to naprieč uznanej štruktúre inštitúcií fungujúcich v rámci jednotlivých rezortov.

Ako sa podporuje sociálna rehabilitácia osôb so zdravotným postihnutím v rámci sociálneho rezortu?

Programy sociálnej rehabilitácie osôb so zdravotným postihnutím sú natoľko komplexné, že ich nemožno spájať len s jedným rezortom alebo inštitúciou. Napriek tomu, najmä z normatívnych dôvodov (dôvody vyplývajúce zo štruktúry právnych systémov, sektorov, legislatívy a s tým spojeným financovaním), sa ukazuje ako prospešné bližšie poznať špecifické možnosti, ktoré v tejto oblasti poskytujú jednotlivé rezorty a ich rezortná legislatíva, osobitne legislatíva rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. S ohľadom na veľké legislatívne zmeny, ktoré v tejto oblasti nastanú od 1. januára 2009, vychádzame v ďalšom texte zo situácie aktuálnej od tohto termínu.

A. Možnosti pre podporu sociálnej rehabilitácie podľa zákona o sociálnych službách

Aj v rámci predchádzajúcej právnej úpravy (zákona o sociálnej pomoci) sa využíval pojem rehabilitácia. Zo strany poskytovateľov sociálnych služieb i samotných občanov so zdravotným postihnutím však boli možnosti jej uplatnenia kritizované. Buď šlo o presadzovanie úzko poňatého modelu rehabilitácie s dôrazom na jej zdravotné aspekty (najmä v domovoch sociálnych služieb) alebo sa kritika vzťahovala na viazanosť sociálnej rehabilitácie na pobytovú formu sociálnej pomoci (napr. v rehabilitačnom stredisku).

Od 1. januára 2009 začína na Slovensku platiť úplne nový zákon o sociálnych službách (zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách). Prvýkrát zavádza pojem „sociálna rehabilitácia“, pričom ho presne vymedzuje z hľadiska obsahu i možných foriem realizácie.

Sociálna rehabilitácia

je vymedzená ako odborná činnosť na podporu samostatnosti, nezávislosti, sebestačnosti fyzickej osoby rozvojom a nácvikom zručností alebo aktivizovaním schopností a posilňovaním návykov pri sebaobsluhe, pri úkonoch starostlivosti o domácnosť a pri základných sociálnych aktivitách. Sociálnou rehabilitáciou je aj nácvik používania pomôcky, nácvik prác v domácnosti, nácvik priestorovej orientácie samostatného pohybu, výučba čítania a písania Braillovoho písma a sociálna komunikácia.

(§21 zákona o sociálnych službách)

K všeobecných charakteristikám sociálnej rehabilitácie podľa zákona o sociálnych službách patrí, že:

- predstavuje odbornú činnosť, na vykonávanie ktorej je potrebné spĺňať určité kritériá,
- týka sa širokého okruhu oblastí života a ľudských činností,
- jej súčasťou je vždy sociálne poradenstvo,

nie je sociálnou službou samou o sebe, ale sa realizuje v rámci konkrétnych druhov sociálnych služieb ako ich súčasť (poskytovanie sociálnej rehabilitácie v rámci zariadenia podporovaného bývania; zariadenia pre seniorov; zariadenia opatrovateľskej služby; rehabilitačného strediska; domova sociálnych služieb; špecializovaného zariadenia pre osoby so špecifickými druhmi zdravotného postihnutia - napr. s Parkinsonovou chorobou, hluchoslepotou, AIDS; denného stacionára), regionálna a miestna samospráva (VÚC, mestá a obce) je povinná v rámci svojich koncepcných regionálnych zámerov a komunitných plánov sociálnych služieb podporovať potreby ľudí so zdravotným postihnutím v oblasti sociálnej rehabilitácie, oprávnené subjekty môžu na jej vykonávanie ako súčasti jednotlivých druhov sociálnych služieb získať finančné prostriedky z verejných zdrojov.

B. Možnosti pre podporu sociálnej rehabilitácie v rámci zákona o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia

Zákon č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia vstupuje rovnako do účinnosti dňa 1. januára 2009. Nepoužíva síce priamo pojem sociálna rehabilitácia, ale pojem „podpora sociálneho začlenenia fyzickej osoby s ťažkým zdravotným postihnutím do spoločnosti“ s dôrazom na jej maximálnu aktivizáciu a zachovanie ľudskej dôstojnosti. Za uvedeným účelom je stanovený súbor peňažných príspevkov (priamych platieb) zameraných na podporu osôb so zdravotným postihnutím v oblasti ich mobility a orientácie, komunikácie, zvýšených výdavkov a sebaobsluhy.

C. Podpora sociálnej rehabilitácie osôb so zdravotným postihnutím v rámci poskytovania dotácií

Na základe Výnosu MPSVR SR z decembra 2007 v znení Výnosu z novembra 2008 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti MPSVR SR je možno občianskym združeniam pôsobiacim v sociálnej oblasti poskytovať dotácie, okrem iného, aj na programy sociálnej rehabilitácie občanov s ťažkým zdravotným postihnutím. Dotácie sú určené najmä na odmeňovanie osôb, ktoré vykonávajú sociálnu rehabilitáciu (vrátane odvodových povinností), na uhrádzanie cestovných výdavkov občanov s ťažkým zdravotným postihnutím súvisiacich s účasťou na sociálno-rehabilitačných aktivitách / programoch a na materiálové vybavenie.

ZHRNUTIE

Každý človek má v oblasti sociálnej rehabilitácie iné potreby. Vyplývajú nielen z originality jeho funkčných schopností, resp. limitov, ale aj z toho, čo považuje vo svojom živote za dôležité, čo chce dosiahnuť a aké okolnosti rámcujú (pozitívne i negatívne) jeho životné ambície. Preto je dôležité podporovať ľudí so zdravotným postihnutím, aby sa naučili identifikovať svoje potreby v oblasti sociálnej rehabilitácie.

Sociálna rehabilitácia sa týka širokého okruhu opatrení zameraných na maximálnu podporu jedinca so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach jeho života. Preto je dôležité, aby sa k nej vyjadrovali aj rozliční odborníci a odborníčky.

Každý typ rehabilitácie (zdravotnej, pracovnej, vzdelávacej) má aj svoj sociálny aspekt.

Sociálna rehabilitácia sa prakticky vždy týka aj okruhu ľudí, s ktorými jedinec so zdravotným postihnutím žije. Preto sú súčasťou sociálno-rehabilitačných programov aj osoby blízke ľuďom so zdravotným postihnutím.

Na programy sociálnej rehabilitácie možno využiť rôznorodé verejné a iné zdroje, vždy na pokrývanie nákladov súvisiacich so zabezpečovaním rozličných aspektov rehabilitácie. Preto je dôležité poznať možnosti finančnej a organizačnej podpory programov sociálnej rehabilitácie v rámci rozličných rezortov a inštitúcií.